

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Яворського Андрія Анатолійовича
«Професійні громадські об'єднання українських емігрантів у
Чехословаччині (1923–1939 рр.)», подану до захисту на здобуття
наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.02 – Всесвітня історія**

В умовах розбудови української держави, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та євроатлантичних прагнень важливим союзником України за кордоном є її діаспора. Незважаючи на розпорошеність та віддаленість від рідної землі, закордонні українці надають вагому допомогу нашій державі, пропагують українські інтереси у країнах свого проживання та морально й матеріально підтримують розбудову громадянського суспільства в Україні. Підтримка політичних сподівань Батьківщини діаспорою триває з давніх часів. Внаслідок поразки у визвольних змаганнях 1917–1921 рр. певна частка українців була змушена покинути українські етнічні території. Зосередження за кордоном діячів, які не змирилися з втратою державності, стало каталізатором розгортання їх активної та цілеспрямованої діяльності щодо збереження національної ідентичності та боротьби за відновлення незалежності українських земель.

Щоб пристосуватись до нових реалій життя і зробити перебування поза межами України більш комфортним, українці створювали різні громадські об'єднання, серед яких виділялися професійні товариства, що поєднали індивідуальні, корпоративні та загальнонаціональні прагнення українських емігрантів. Зважаючи на перебування значної частини української політичної еміграції у Чехословацькій республіці, вивчення діяльності її професійних організацій у цій країні є актуальним, а з огляду на відсутність спеціального комплексного дослідження в історичній літературі – необхідним.

Спираючись на великий та розмаїтий фактичний матеріал, автор докладно розглянув професійні громадські об'єднання українських емігрантів у Чехословаччині в 1923–1939 рр., їх структуру управління, кількісний та якісний

склад, основні напрями діяльності: організаційну, допомогову, наукову, культурно-просвітницьку.

Дисертація А. А. Яворського має логічну структуру, побудована за проблемно-хронологічним принципом. Робота містить вступ, чотири розділи, 12 підрозділів, висновки, а також анотацію, список скорочень, список використаних джерел та додатки.

У вступі дисертації вміщено основні рубрики, передбачені нормативними документами. Вони сформульовані чітко, конкретно та відповідають усім вимогам. Виникає питання, чому автором обрано 1923 р. за нижню межу хронологічних рамок дослідження, оскільки у самій дисертації згадується, що деякі професійні організації такі як Українська селянська спілка (с. 92) та Спілка українських лікарів (с. 148) почали зароджуватись ще у 1922 р.

Автор добре ознайомлений з історіографією дослідження, особливо з працями сучасних українських науковців. У підрозділі 1.1. ним систематизований значний масив літератури з історії української міжвоєнної еміграції у Чехословаччині, здійснено її поділ за напрямками та відношенням до тематики дисертації. Проте до історіографії слід включити роботи і радянських вчених про історію Чехословаччини, які хоч і політично заангажовані, але можуть містити важливий фактологічний матеріал.

Великим позитивом представленої роботи є використання значної кількості архівних матеріалів, зокрема тих, що раніше не були залучені попередниками. Завдяки цьому авторові вдалося заповнити лакуну в історії професійних громадських організацій в ЧСР у 1923–1939 рр. А. А. Яворський опрацював матеріали центральних державних архівних установ України, зокрема Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного архіву зарубіжної україніки. Також ним були опрацьовані фонди Національного архіву Чеської республіки.

Відомості у дослідженні базуються на інформації з листування організаційних відділів товариств, звітів фінансових відділів, протоколів установчих зборів, статутів, комунікатів об'єднань тощо.

Крім того, А. А. Яворський опрацював значну кількість опублікованих джерел, зокрема періодику, видану в еміграції, у тому числі друковані органи професійних громадських об'єднань, використав спогади сучасників описуваних подій. Загалом джерела нараховують 168 позицій з 267 позицій у списку літератури. Така ґрунтовна і різноманітна джерельна база дозволила комплексно розглянути питання діяльності професійних організацій українських емігрантів у Чехословаччині й забезпечила належну наукову новизну дослідження. Однак, дисертанту краще було б не ділити комплекс використаних джерел на опубліковані та неопубліковані (архівні). Оскільки серед архівних матеріалів є і періодичні видання, і документи, і листування, і спогади (с. 32), то такий підхід виглядає недосконалим.

У підрозділі 1.3. змістовно проаналізовано теоретико-методологічні засади дослідження, визначено його понятійний апарат. Досліджуючи тему, автор успішно використав здобутки сучасної методології історії. Він опирався на загальнонаукові принципи об'єктивності, історизму, абстрагування, сходження від загального до конкретного та ін. Застосування спеціально-історичних методів (генетичний, хронологічний, порівняльний, типологічний) дозволило повноцінно та усебічно вивчити професійні громадські об'єднання, а використання методів історичного джерелознавства посприяло забезпеченню вірогідності результатів.

У другому розділі дисертації описано зародження та розвиток у Чехословацькій республіці української міжвоєнної еміграції, а також розкрито вплив на її становище політики чехословацьких органів влади. Цю частину варто розглядати як своєрідний вступ до вивчення об'єкта дослідження, який дозволив визначити умови діяльності українських емігрантів та їх професійних громадських об'єднань, зрозуміти причини їх успіхів та невдач.

Автор скрупульозно поставився до питання статистики еміграції українців до ЧСР. Проте, на нашу думку, у підрозділі 2. 1. бажано було б навести кількісні показники міжвоєнної еміграції українців, щоб виокремити рівень популярності і особливості еміграції до ЧСР порівняно з іншими країнами світу.

Характеризуючи чисельність української міжвоєнної еміграції у Чехословацькій республіці, А. А. Яворський проаналізував основні чинники, які на неї впливали: зміни у становищі емігрантів, остаточне вирішення статусу Галичини, «зміновіхівство», вплив «Великої депресії». При цьому найбільше на життєдіяльність українців у Чехословацькій республіці впливала політика її керівництва (правове урегулювання перебування іноземців, «Російська акція допомоги», соціальне законодавство щодо ринку праці), якій присвячено підрозділ 2.2. дисертації. Позитивною є спроба автора встановити численність українських емігрантських об'єднань у Празі та Чехословацькій республіці загалом, визначити частку серед них професійних організацій. Вона у межах Праги, згідно з підрахунками дисертанта, зросла від 17 % у 1923 р. до 25 % на початку 1930-х рр. (с. 68).

У третьому та четвертому розділах простежено виникнення та діяльність професійних громадських об'єднань українських емігрантів. Особливу увагу привертає їх поділ на професійно-станові, професійно-наукові та професійні організації науково-технічної інтелігенції, який є обґрунтованим та спирається на специфічні якісні ознаки, притаманні кожному типу. Загалом А. А. Яворський розглянув 15 професійних товариств та спілок, що функціонували на теренах Чехословаччини упродовж 1920-1930-х рр., дослідив їх організаційну структуру та роботу на користь української еміграції (допомога при облаштуванні в нових умовах проживання, при здобутті легального статусу в ЧСР, при влаштуванні на роботу, страхуванні життя і здоров'я по можливості). При цьому найбільший акцент зроблено на професійно-станові організації, яких виокремлено в самостійний розділ. З огляду на аналіз змісту дисертації погоджуємось з таким кроком автора, оскільки Українська селянська спілка та Український всепрофесійний робітничий союз були значно чисельнішими і популярнішими, ніж решта професійних товариств та спілок, зорієнтованих на окремі категорії емігрантів – представників певної професії / галузі діяльності (с. 208).

Особливо вартісним є висвітлення здобувачем міжорганізаційних контактів професійних громадських об'єднань (с. 96–97, 121–122; 138–139,

175–184), що дозволяє зробити висновок про їх кооперацію задля захисту національних інтересів та збереження національної ідентичності українців у Чехословацькій республіці. Водночас на увагу заслуговує висновок про негативний вплив конкуренції між окремими українськими політичними угрупованнями в еміграції та їх протистояння з російськими комуністичним та білоемігрантським рухами (с. 101–102, 144–145, 202). Якщо останнє з огляду на бажання росіян ліквідувати ворожу для себе українську політичну еміграцію в Європі було закономірним, то протиборство між політичними течіями українського національного руху було негативним для реалізації прагнень українців за кордоном.

Як і більшість молодих науковців, автор роботи при згадуванні певних громадських організацій, котрі не є прямим об'єктом його дослідження, не дає короткої описової довідки чи посилання з інформацією про них (наприклад, с. 201).

У висновках викладено найважливіші результати виконаного дослідження, які містять формулювання розв'язаної наукової проблеми. Окрему увагу варто звернути на розмаїття додатків (62 сторінки), які додатково ілюструють окремі аспекти функціонування професійних громадських об'єднань українських емігрантів.

Отож, на нашу думку, здобувачу вдалося досягнути визначеної мети, вирішити поставлені завдання і комплексно дослідити професійні громадські об'єднання українських емігрантів. Дисертація відзначається актуальністю, науковою новизною і заповнює одну з прогалин в українській історіографії.

Автореферат тотожний змістові основної роботи, вміщує всі обов'язкові структурні складові, виготовлений з дотриманням чинних мовних правил і регламентованих видавничих параметрів.

Разом з тим, попри загалом позитивне враження від кандидатського дослідження, слід висловити деякі зауваження та пропозиції.

1. Помітна певна диспропорція в обсязі фактичного матеріалу, що стосується окремих періодів діяльності професійно-станових організацій. Так, у підрозділі 3.2. детально розглянуто 1924–1926 рр., а щодо наступних років

знаходимо лише фрагментарні відомості у попередньому підрозділі. Це ж саме зауваження стосується вивчення Українського всепрофесійного робітничого союзу, наведені відомості щодо якого відносяться до 1928–1931 рр.

2. А. А. Яворський у процесі дослідження опрацював значний масив архівних джерел з фондів центральних державних архівних установ України та Національного архіву Чеської республіки. Водночас робота виграла б від залучення матеріалів з Центрального державного архіву зарубіжної українки, а саме фонд 3 «Ніщенко Корній Семенович (1893 – нев.), український громадський діяч на еміграції, інженер-економіст», фонд 8 «Захарченко Микола Іванович, український громадський діяч на еміграції, інженер-економіст», в яких є інформація про об'єднання українських інженерів, фонд 27 «Колекція документів громадсько-політичних організацій української діаспори, зібраних Фондацією імені Олега Ольжича» (де для прикладу є статут Українського правничого товариства в ЧСР) та фонду Аркадія Животка № 3560 з Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України.

3. На нашу думку, варто ширше розглянути політичну складову у діяльності української міжвоєнної еміграції та її професійних організацій. Погоджуємось зі словами автора про те, що, попри декларування відмежованості від політичних рухів, професійні товариства та спілки мали у своєму складі, часто в керівних органах, представників політичних партій. Як наслідок, відбувалася боротьба між різними групами за вплив на ці громадські об'єднання. При цьому аналіз політичного чинника в діяльності професійних організацій у дисертації загалом є дещо поверхневим. Наприклад, доцільно було б подати більше інформації про боротьбу між так званими «шаповалівцями» (Празька група Української партії соціалістів-революціонерів, група Галагана (незалежних) УСДРП, галицькі радикали) та «петлюрівцями» (Закордонна делегація Української соціал-демократичної робітничої партії, Українська республікансько-демократична партія) за право репрезентації української еміграції.

4. У роботі автор розглянув 15 професійних громадських об'єднань. Водночас на с. 68 дисертації він навів перелік організацій, що входили до

структури Української господарської академії та які за логікою відносилися до категорії професійних: «Спілка українських гідротехніків та меліораторів, Хіміко-технологічний гурток, Товариство українських кооператорів та ін.». Проте зі змісту роботи незрозуміло, якими параметрами користувався автор при виборі об'єкта дослідження, ігноруючи вищенаведені товариства та спілки.

5. Також з поля зору автора чомусь випала діяльність Українського землеробського союзу, що мав більше професійну, ніж політичну спрямованість.

Однак, висловленні зауваження не є принциповими, не применшують вартості і суттєво не впливають на якість дисертації. Вона написана на високому науково-теоретичному рівні, є цілісною і завершеною історичною працею. Зроблені автором висновки належно аргументовані, а результати дослідження належним чином апробовані на міжнародних наукових конференціях. Зміст роботи відповідає шифрові спеціальності «всесвітня історія», відображений в авторефераті й 9 публікаціях, вміщених у фахових та інших наукових виданнях.

На нашу думку, запропонована до захисту дисертація Яворського Андрія Анатолійовича «Професійні громадські об'єднання українських емігрантів у Чехословаччині (1923–1939 рр.)» відповідає сучасним вимогам до таких робіт. Це оригінальна самостійна праця, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують важливу й досі маловідому наукову проблему, а її автор Яворський Андрій Анатолійович заслуговує присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія.

Офіційний опонент

кандидат історичних наук, науковий співробітник
відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

 О. І. Дзира

